

18. Декоративно-прикладное искусство Украинской ССР / 1970-е начало 1980-х годов. -- М. : Советский художник, 1986. -- 192 с.
19. Бабіченко Д.В. Розвиток народних художніх промислів на Україні // Народна творчість та етнографія. -- 1976. -- №1. -- С.29-34.

Olga Novyiska

THE PROBLEM OF STYLISTICS' USAGE OF NATIONAL ART IN THE ARTISTIC INDUSTRY OF 1960-1980-es YEARS

The article touches the problem of stylistics' usage of the folk works by the soviet artistic industry of 1960-1980-es. The author pays attention to the defect of such approach for the national heritage, shows the progressive methods of the usage of stylistics of national works on the example of Poland's artistic industry. It is emphasized on the necessity of the profound learning of the artistic peculiarities of national art for its creative and thoughtful usage in industry.

Юрій Юсипчук

ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТВОРІВ ВАСИЛЯ ДЕВДЮКА – КОРИФЕЯ КОСІВСЬКОЇ ШКОЛИ ДЕРЕВООБРОБНИЦТВА І МЕТАЛІРСТВА

Метод формального типологічного аналізу спадщини творів В.Девдюка має на меті визначити співвідношення типологічних груп, підгруп і типів виробів майстра до всієї типологічної системи конкретного виду мистецтва осередку, субрегіону чи регіону взагалі.

Для типологічного аналізу залучаються твори мосяжництва та художнього деревообробництва Василя Девдюка, які зберігаються в музейних колекціях або відомі з науково-літературних джерел.

Як відомо, вироби художнього металу налічують вісім функціональних родів, а кожен рід має свої типологічні групи, підгрупи і типи. Більшість металевих предметів виготовляли міські цехові ремісники, а гуцульські майстри-мосяжники виробляли переважно предмети гръох родів: знаряддя праці, кінську зброю, особисті речі і прикраси. Здебільшого ці предмети мали яскраво виражені локальні художні особливості завдяки конструкції і декору. "Особисті речі і прикраси, виготовлені з кольорових металів, часто становлять неповторний ансамбль жіночого і чоловічого костюма. Прикладом такої гармонійності може служити гуцульський народний одяг ХІХ – початку ХХ століть. Гуцульські майстри виготовляли курильне приладдя (полюки, протички, кресала), яке відзначалося особливою декоративністю. Вони оздоблювали металом шкіряні вироби -- табівки, пояси та ін. До прикрас гуцульського чоловічого одягу слід віднести ажурні бляхи для капелюха, чепраги (пряжки, застібки), ігольники та наплючники, які носили на поясі.

Гуцулки у свята одягали металеві згарди (намиста), набрані з кружечків, хрестиків, чільця і персні” [1 с.92-94].

Найбільш репрезентативною на Гуцульщині вважається типологічна підгрупа палиць, що виконувала від незапам'ятних часів роль особистої зброї і водночас була відзнакою влади, суспільного становища її власника. Дослідниця ІІ Суха наводить, які саме перші вироби з металу виготовляв молодий В.Девдюк, навчаючись у Брустурові в майстрів Дудчаків. “Топірці, ланцюжки, лускоріхи, люльки, стремена, кільця. ножі для розрізування паперу” [2, с.43].

Топірці (“бартки”) є основним типом виробів серед групи палиць. Вони складаються з дерев'яної частини, власне палиці і металевій рукоятки сокирки. Відомі топірці стародавні (XVIII – перша чверть XIX ст.) з характерною грубою короткою рукояткою і ледь розширеним лезом. У другій половині XIX століття рукоятка палиць зазнає змін: лезо розширюється і “відокремлюється” від обушка глибокими вирізами, що надає сокирці динамічних контурів і більшої художньої виразності. Саме таку новішу форму рукоятки відливав В.Девдюк. Три топірці зберігаються в колекції МЕМІ.

До типологічної підгрупи палиць належить ще два типи рукояток. Одна з голівками коней (протома) та келеф у вигляді молотка із заокругленою частиною леза або такою, що закінчується голівкою гадюки. Однак, чи виготовляв В.Девдюк ці типи палиць, не маємо жодних відомостей.

Окрему типологічну групу складає курильне приладдя (люлька, протичка і кресало). Люльки майстри-мосяжники виготовляли переважно з латунної і нейзильберової бляхи, дуже рідко трапляються відлиті. Люлька В.Девдюка має вишукану комбіновану конструкцію. Широка частина для набивання тютюну виготовлена з бляхи, колінце трубки відлите і переходить у дерев'яний мундштук. Місце з'єднання люльки з коліном прикрашене градіційним обручком, а накривка зроблена з голівкою коника.

До типологічної групи кінської зброї входять стремена, уздечка (“води́ла”), пряжки і кільця для з'єднання шлей, а також прикраси для упряжі коней у вигляді кружечків. Девдюк виготовляв стремена, кільця і пряжки, але атрибутувати їх серед чисельних мосяжних предметів у музейних колекціях нам не вдалося.

Ножі традиційно виготовляли складні (“забігачі”), з ажурною рукою або прості. Відомий ніж В.Девдюка, що має мосяжну ручку, прикрашену гравіруванням.

До знарядь праці належить типологічна група лускоріхів. Це інструменти для розколювання горіхів, виготовлені за принципом кліщів. Налічується три типи. Простий лускоріх, очевидно, походить з

початку XIX століття. Найпоширеніший тип лускоріха “півень”, рідше зустрічається “гадюка”, ймовірно, походить з початку XX століття. В.Девдюк виготовляв традиційний тип лускоріха – “півня”. Загалом, його інструмент мав добре продуману, зручну функціональну конструкцію, а декоративні елементи, що нагадують голівку і силует птаха, приховують справжню утилітарну роль предмета, надаючи йому символічного виразу та загадковості.

У переліку асортименту виробів Вижиницької школи зазначена попільничка, яку виготовляли учні шляхом відливання з металу [3, с.11]. Вірогідно, що до цього виробу, як вчитель, мав певне відношення В.Девдюк. Однак невідомо, якої форми був сам виріб. Можна лише припустити, що він стилістично узгоджувався з художніми виявами модерну тогочасної міської галантереї.

Поза всяким сумнівом, В.Девдюк майстерно виготовляв чимало дрібних предметів, які складають групи жіночих і чоловічих прикрас і сакральних відзнак, але не піддаються авторській ідентифікації. Наприклад, хрести нагрудні і натільні хрестики, пряжки і чепраги, чільця і сережки, персні і обручки, згарди, ланцюжки, бляхи для капелюхів і поясів, гудзики і “бовтиці” для прикрашування шкіряних торб. Усі вони носили традиційні відміни функціональної конструкції і декору.

Хрест нагрудний – типологічна група відзнак християнської віри, відлитий з латуні, рідше із срібла у вигляді силуетно-пластичної хрестографіми. Його носили на грудях переважно чоловіки. Відомо кілька типів: цільнолиті і двостулкові пустотілі (мошковики), однобічні, двобічні та інші.

Натільні хрестики – підгрупа металевих нагрудних хрестів, найменших за розмірами, які мають гравіровані мотиви взорів у вигляді скісних і прямих хрестиків тощо. Відзначаються ретельністю і ювелірністю виконання [4, с.16-19].

Пряжки – типологічна група дрібних функціональних виробів для застібання чоловічих і жіночих поясів, ременів на торбах, порохівницях і подібне, бувають різноманітних типів: прямокутні гладкі, прямокутні з однобічними зубцями, квадратні, круглі та овальні. Здебільшого вони майстерно прикрашені дрібними і карбованими мотивами геометричного характеру.

Чепраги – типологічна група металевих застібок для застібання ритуального одягу, шийних жіночих прикрас тощо. Конструктивно вони складаються з двох тождесних половинок переважно круглої форми, зчеплених одна з одною, їх виготовляють технікою лиття або виконують, вирубують з товстого шматка латунної бляхи. Геометричним орнаментом чепраги нагадують декор пряжок [5, с.49-57].

Значну кількість типів форм та оздоблення мають персні та обручки, виготовлені з латуні, нейзильберу або з срібла. Один з них засто-

совувався для з'єднування кінців хустки на шиї, прикрашений вигравіруваною шестипелюстковою розетою на площині "очка".

Згарди – найхарактерніша типологічна група нагрудних металевих прикрас. Окремі їх типи склалися з кружалець, хрестиків, відлитих із латуні й нанизаних на шнурок, ретізку в один, два або й три ряди. Один хрестик від другого розміщували на віддалі "переліжки" (спирально звитого латунного дроту). Виготовлення хрестикових згارد входило в навчальну програму Вижицької школи [3, с.11].

Техніку виготовлення різноманітних ланцюжків (окрема типологічна група) В.Девдюк опанував ще в майстерні Дудчаків. Типи цих прикрас були тоді дуже поширені й часто виступали в поєднанні з чоловічими нагрудними хрестами, ножами та люльками, іноді як частина жіночих шийних прикрас тощо [5, с.50].

Крім прикрас із дроту виготовляли окремі речі з тонкої латунної бляхи: "чільце" (дівоча весільна прикраса на голову) і сережки із вузьких пластинок у вигляді дрібненьких листочків. Майстерно орнаментовані бляхи також застосовували для капелюхів, поясів і шкіряних торб.

Окрему типологічну групу серед мистецьких виробів з металу складають дерев'яні порохівниці, які щедро інкрустовані металом, облаштовані декоративними бляхами і металевими частинами. Наприклад, порохівниця В.Девдюка, виготовлена 1892 року для краєвої виставки у Львові, тепер зберігається в МЕХП.

Аналіз типології художніх виробів із металу засвідчує значну перевагу традиційних творів народного мистецтва. Помітна слабка динаміка змін типів предметів. Виходять із вжитку металеві кресала, згодом порохівниці, а в 1930-х роках – люльки. Натомість з'являються нові вироби під впливом міста: попільнички, ножі для розрізання паперу, чорнильниці тощо. В.Девдюк послідовно дотримувався усталеного асортименту виробів. "Мистецьке надбання Девдюка дуже багате. Він один з тих народних майстрів, які творчо використовують всю скарбницю переданих традицією форм для створення високохудожніх речей, витриманих за композицією і стилем. Багато прийомів знає В.Г.Девдюк. Він знає всі народні технічні прийоми обробки металу, всі орнаментальні елементи і мотиви, komponує і творить сам" [5, с.57]. Містка і точна характеристика майстра найпереконливіше сприймається з написаних рядків його сучасниці.

Типологія творів В.Девдюка в галузі художнього деревообробництва виявляє особливий інтерес майстра до меблярства. Показово, що він і його учні переважно орієнтувалися на міського замовника, який, однак, бажав мати предмети обладнання житла такі, що не дуже відходили від традиційних.

Найчастіше Девдюки (батько і син) виготовляли столи і стільці, мисники і шафи, вішачки і рами тощо.

Столи – давня типологічна група меблів, що на Гуцульщині налічує кілька основних конструктивних типів: стіл на одному стояку, на двох стояках, на чотирьох ніжках і на хрестовинах. В.Девдюк з молодих років мав добре розпрацьований тип стола на двох стояках. Такий стіл він експонував на виставці в Стрию 1909 року. А.Будзан вказує на це та детально характеризує: “Найкращим експонатом цієї виставки був оригінальний стіл, виготовлений В.Девдюком у народній гуцульській традиції. Прямокутна кришка стола лежить на двох широких профільованих ніжках, сполучених посередині поперечкою – “стрілою”. Ніжки і бічніці стола прикрашені різьбою та інкрустовані дерсвом, металом і перламутром [6, с.37].

Стільці – типологічна група меблів для сидіння, іноді поєднували зі столом. Вони генетично пов'язані з лавою, яку зменшено до такої міри, щоб було зручно сидіти тільки одній особі, а водночас і легко переставляти в необхідне місце. Стільці у виконанні В.Девдюка мали профільовані дві ніжки-стояки, зовні прикрашені різьбленням або випалюванням. У 1920-х роках з'явився тип стільця зі спинкою, що скидався на крісло. Спинки таких стільців були у формі круга або ромба, а їх площини щедро оздоблювали різьбленням.

Полиці – дуже давня типологічна група обладнання житла, передовсім, для зберігання керамічного посуду, а пізніше виставляння мисок. Звідси утворився тип полиці-мисника. У кінці ХІХ – початку ХХ століття мисник поступово набуває більш закритого вигляду, а нижня частина від долівки трансформується у шафку з поличками.

Шафа – типологічна група багатофункціональних меблів, що виникла в пізньому середньовіччі, використовувалася для переховування різноманітних предметів. У народному побуті шафи з'явилися в кінці ХІХ – початку ХХ століття, передовсім, як шафи для посуду [7, с.43-44]. На виставці домашнього промислу в Коломії за мистецьки виготовлену шафу В.Девдюк (1912) отримав золоту медаль [6, с.37].

Вішачки – типологічна група предметів для обладнання міського житла. Зокрема, відомий тип вішачка для завішування рушника, виготовлений В.Девдюком у 1901 році.

Рами – типологічна група виробів для обладнання житла, сакральних і громадських приміщень. Застосовували для прилаштування образів під скло і наступним розміщенням на стінах. Запозичені з міського побуту ХІХ століття. Рами, виготовлені В.Девдюком, прикрашені різьбленням та інкрустацією, рідше випалюванням.

Поки що не здобуто відомостей, чи виготовляв В.Девдюк інші типи народних меблів, такі як скрині, ліжка, колиски і под.

Із окремого роду дерев'яного посуду В.Девдюк найбільше приділяв уваги тим виробам, які незмінно користувалися попитом на ярмарках, служили сувенірами для далеких гостей-літників, наприклад: барилочки, чаші, цукернички, рахви і тарелі.

Барилочки – типологічна група бондарного або токарного посуду для зберігання міцних напоїв, були атрибутом родинних свят, а тому відзначалися особливою мистецькою виразністю. В.Девдюк виготовляв барильця токарного гатунку, прикрашені різьбленням та інкрустацією.

Чаші – типологічна група точеного дерев'яного посуду, що має форму півсферичної місткості на невеличкій ніжці, використовується для пиття напоїв тощо. Кубок є окремим типом чаші зі стрункішими обрисами форми, переважно має символічну, не функціональну роль (наприклад, нагорода на спортивних змаганнях). Близькою за характером до кубка є ваза.

Цукерниці – нова типологічна група точеного дерев'яного посуду, інспірована міськими традиціями XIX століття, а тому має форму, близьку до ідентичних скляних металевих виробів. Так, цукерниця роботи В.Девдюка, чашоподібна з накривкою, оздоблена інкрустацією деревом, металом і перламутром (без застосування різьблення).

Рахви – традиційний точений циліндричний посуд з накривкою, служили на Гуцульщині для пригосання маслом або бринзою на святковому застіллі тощо. Рахви В.Девдюка переважно декоровані інкрустацією.

Тарелі – типологічна підгрупа мисок. Вони дисковидні, іноді на низькому піддоні з малою кривизною глибини, спрямованої до середини, або з виїмкою у центрі та широкими крисами. У давнину “служили для накладання печива, солодошів, підношування чарок з напоями тощо” [8, с.71]. З кінця XIX століття на Гуцульщині вони набувають декоративного призначення. Тарілки В.Девдюка відзначаються щедрим декором різьблення та інкрустації.

Під впливом міських галантерейних виробів на Гуцульщині в кінці XIX – початку XX століття виникають різноманітні типи і типологічні групи нових предметів: шкатулки і тютюнярки, ручки для парасоль і ручні дзеркальця, ножі для розрізання паперу, письмове приладдя та інше. Всі ці предмети виготовляли В.Девдюк і його учні.

Шкатулка – типологічна група виробів, виготовлених столярними засобами. Вони служили для переховування коштовних речей, реліквій і такого іншого, а тому були вишукано оздоблені. Сюди належить окремий тип – тютюнярка.

Різьблена оправа для ручного дзеркала в загальних формах була наслідуванням аналогічного виробу з металу.

Типологічна група палиць містить низку традиційних виробів: топірці, палиці і кужівки, прикрашені різьбленням. Палиці роботи

Ю. Юсипчук. Типологічний аналіз творів Василя Девдюка – корифея Косівської школи деревообробництва і метальства

В.Девдюка були орнаментовані лише технікою інкрустації, до цієї групи також відносимо окремих тип виробів – ручка для парасолі.

Найменше В.Девдюк виготовляв дерев'яних культових та обрядових предметів. Серед творів цього роду відомі тільки свічники, свічнички-трійці та ручні хрести.

Трійці – це типологічна група творів обрядового характеру з усталеною конструкцією і набором традиційних мотивів. Однак трійці

Таблиця 1. *Типологія творів В.Девдюка*

Вид ДПМ	Технологічні підвиди	Рід	Типологічна група	Тип
Художній метал	Ливарництво	Кінська зброя	Стремена	
			Вуздечки	
		Знаряддя праці	Пряжки	
			Кільця	
		Особисті речі і прикраси	Ножі	Простий
			Лускоріхи	Складаний
			Палиці	Простий
			Курильне приладдя	Півень
			Хрестики нагрудні	"Челядинська" Топирень
			Згарди	Люльки
			Персні, обручки	Цільнолиті
			Пряжки, чепраги	Двостулкові
Художнє деревообробництво	Столярство	Меблі, обладнання житла	Столи	Хрестикові
			Стільці	На двох стояках
			Полички	Мисники
		Дрібні предмети	Шафи	Вішачки
			Шкатулки	Шафи для посуду
	Токарство	Посуд	Шкатулки	Шкатулки
			Барилочки	Тюкюнярки
			Чаші	
		Особисті речі	Рахви	Чаші, кубки, цукерниці
			Палиці	Палиці, ручки до парасолі
Різьбярство	Різьбярство	Літургійні та обрядові предмети	Хрести	Ручні хрести
			Свічники	Трійці

В.Девдюка відзначаються лаконічною тектонікою форм, відсутністю будь-якої пластики, натомість виступає різьблення та інкрустація.

Церковні хрести – це типологічна підгрупа літургійних христів, до якої входять процесійні, напрестольні та ручні. Відомий проект процесійного хреста В.Девдюка у виконанні Василя Горбового (столярство) та Івана Тимкова (токарство, інкрустація, різьблення) для кооперативу “Українське народне мистецтво” у Львові 1943 року. Настінний хрест у виконанні В. Девдюка має чіткі пізні впливи, що виразно помітні в пропорційності частин, силуету і орнаментальному заповненні площин.

Типологічний перегляд й аналіз творів В.Девдюка виявив залежність від замовників, попиту ринку, водночас ствердив появу нових функціональних типів і відмирання старих (Табл.1.). Найбільш плідно майстер працює у галузі меблярства, виготовляючи столи зі стільцями, полички-шафки, вішачки, рами тощо. Серед дрібного асортименту, так званого дерев'яного посуду, він надавав перевагу точеним чашам і кубкам та близьким за формою цукерницями. Предмети обрядові й сакральні не мають широкого представлення у спадщині майстра. І, насамкінець, важливо ствердити, що типології творів В.Девдюка стали базовими для творчості його учнів і послідовників, згодом базовими навіть для асортименту виробничих підприємств “Гуцульська різьба” і “Гуцульщина”, а також для першої навчальної програми з фаху “Художня обробка дерева та металу” Косівського училища прикладного мистецтва.

1. Станкевич М. Художній метал // Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. посібник. – Львів: Світ, 1992. – С.92-94.
2. Суха Л. Художні металеві вироби українців Східних Карпат другої половини XIX-XX ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955 – 104 с., іл.
3. Звіт Краського наукового закладу для столярства, токарства, різьбярства і металевої орнаментики у Вишніці – Вишніця, 1912. – 14 с
4. Хрест в українському мистецтві: каталог виставки / за ред. М.Станкевича. – Львів, 1996. – 28 с.
5. Суха Л.М. Східне карпатські народні художні вироби з металу // Довідник по фондах українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР. – К., 1956. – С.47-67.
6. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України. - К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 105 с., іл.
7. Гоberman Д.Н. Искусство Гуцулов. – М.: Сов. художник, 1986 – 52 с.
8. Станкевич М. Є. Художня обробка дерева // Антонович Е.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів, 1992. – С.66-75.

Yuriy Yusypchuk

TYPOLOGICAL ANALYSIS OF VASYL DEVDIUK'S CREATIVE WORKS

The article highlights the method of formal typological analysis of V.Devdiuk's creative works. It reveals the correlation between typological groups, subgroups and kinds of the master's artistic works in metal and wood.